

Ivica Martinović
Institut za filozofiju u Zagrebu

Razlikovna obilježja Boškovićeve prirodne filozofije

Mimo predavanja iz matematike i astronomije u Rimskom kolegiju, dakle mimo svojih osnovnih nastavnih zaduženja tijekom rimske profesure, Ruđer Bošković izgradio je izvornu teoriju silā – jezgru svoje filozofije prirode. Učinio je to u nizu svojih rasprava počevši od 1743. kad je prvi put propitivao jedan problem iz Eulerove *Mehanike* pa do posljednjega spisa – bilježaka uz treći svezak Stajeva epa o Newtonovoj i Boškovićevoj prirodnoj filozofiji, što su objavljeni postumno 1792.

Boškovićeve filozofeme na tom dugom misaonom putu mogu se razvrstati u četiri skupine. Prvu tvore rezultati Boškovićeve umovanja o sili i tvari od 1745. do 1755. godine:

1. teorija silā, s trima razlikovnim obilježjima: definicija sile kao *determinatio*, uvođenje beskonačno velike odbojne sile na beskonačno malim udaljenostima i geneza krivulje silā, kojom je Dubrovčanin nakanio obrazložiti sve poznate fizičke fenomene;
2. tumačenje strukture tvari na temelju osnovnoga zaključka: protežno tijelo grade »točke tvari, posve nedjeljive, neprotežne, međusobno odijeljene nekim razmakom, povezane silama, koje, privlačne ili odbojne, ovise o njihovoj udaljenosti«, s jasnim razlikovanjem »elementarnih« točaka tvari od čestica viših redova;
3. nauk o prostoru i vremenu kao »realnim načinima postojanja«, ali bez razgovjetna ontičkog statusa.

Drugu skupinu Boškovićevih filozofema oblikuju njegovi stavovi spram Newtonove prirodne filozofije:

4. odnos prema inerciji, s intrigantnom misaonom evolucijom od 1747. do 1758.;
5. prešućivanje drugoga Newtonova zakona gibanja;
6. modifikacija Newtonova zakona opće gravitacije.

Treća skupina Boškovićevih prepoznatljivih stajališta obuhvaća primjene njegove teorije sila »na fiziku«, što ih je razvijao od 1745. do 1758. godine:

7. primjena teorije silā na opća svojstva tvari;
8. primjena teorije silā na »principe kemijskih operacija«.

Četvrta se skupina odnosi na Boškovićeve stajališta o temeljima posebnih fizika – od kalorike i optike do elektriciteta i magnetizma, gdje je Dubrovčanin propustio ponuditi ili razraditi svoja osobita rješenja:

8. tvrdnja o naravi vatre;
9. tvrdnje o naravi okusa i mirisa;
10. tvrdnja o naravi svjetlosti;
11. tvrdnje o naravi elektriciteta i magnetizma.

U odnosu na tvrdnje iz četvrte skupine moguće je ustanoviti samo to s kim je Bošković bio istomišljenik, a s kim nije.

Ovih jedanaest filozofema točno određuju Boškovićevu ulogu u povijesti prirodne filozofije i izvrsno su pomagalo u prepoznavanju boškovićevaca, koji su se, osobito nakon objavljivanja *Teorije prirodne filozofije* 1758.

godine, pojavili od Londona do Edinburgha, od Beča do Trnave, od Zagreba i Čakovca do Baje i Iloka.